

مسئولیت متن و شکل بدوش نویسنده مضمون میباشد، عقیده نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاين نمی باشد

۲۰۲۱/۱۱/۲۹

انجنیر محمد هاشم رائق

باز هم رود هلمند و اختلافات ایران و افغانستان

متاسفانه از سالهای ۱۳۴۹ به اینطرف در افغانستان وقایع ناهنجار سیاسی و تحولات اجتماعی پی در پی واقع گردید که هر کدام آن سیستم دولت داری و طرز حکومت های متفاوت از همدیگر روی کار آمد که در هر دوره موضوع آب هلمند زبان زد مطبوعات و شبکه های اجتماعی و صحبت هادریاز دید دولتمردان هر دو کشور می گشت. تا جاییکه بازسوابق موضوع برمی آید راجع به استفاده از آب دریای هلمند بین افغانستان و ایران در سال ۱۳۵۱ قراردادی عقد و امضا گردید که مقدار آب طرف ایران در آن تعیین گردیده است.

سوابق و اسناد گوا ه بر آنست که دولت افغانستان در هر دوره حکومت های مختلف پایبند و متعهد به آن قرارداد بوده و آن را یک سند معتبر دانسته و برخلاف آن عمل نکرده است. برای روشن ساختن موضوع بهتر است اندکی به عقب برگردیم و به سوابق نظر بیاوریم:

هلمند درلسان دری قدیم به معنی آب فراوان میباشد. دریا های حوزه هلمند که منبع آب را برای اراضی ۴۳٪ که در حدود نصف ساحه کشور را تامین مینماید برای افغانستان از اهمیت خاصی برخوردار است اکثریت رود خانه های این حوزه از قبیل رود ادرسکن، فراه رود، رود خوسپاس و خاشرودبه شمول دریای هلمند به جهیل هامون میریزند. دریای هلمند که از دریا های بزرگ و پر آب آسیا به شمار میرود سالانه در حدود (۶۰۰۰) متر مکعب آب در آن جریان دارد. این دریا از بلندی های کوه بابا در ۴۱ کیلومتری غرب کابل از رشته کوه های هندوکش و بابا در افغانستان سرچشمه می گیرد و پس از طی مسافت ۱۱۵۰ کیلومتری در داخل افغانستان به جهیل هامون میریزد. کاشیهای باستان شناسی که در تپه موندیگک در ۶۱ کیلومتری شمال غرب قندهار صورت گرفته آثار مدنیت قبل از پنجهزار سال پیش را در وادی هلمند و ارغنداب نشان میدهد.

تحقیقات باستان شناسی حاکی از آن است که ساحه زرخیز سیستان تاریخی در ادوار گذشته یکی از حاصلخیزترین مناطق به شمار میرفت و بنام کنودی "غله" محسوب میگردد. این خطه مهد پرورش قهرمانان بزرگ این سرزمین میباشد، خاک سیستان نسبت رسوبات دریای هلمند و دیگر دریا های که به هامون ها میریزند خیلی حاصلخیز میباشد. زراعت و آبیاری از ازمینه های باستان درین منطقه به میان آمده اما نسبت سیلاب های مدحش اراضی و دهنه جات کانالهای آبیاری تخریب میگردد تا اینکه زمامداران محلی کانال های آبیاری را به فواصل دورتر از بستر دریا انتقال دادند. آثار تاریخی کانال های «زورکن» و «زرکن» در ولایت نیمروز شاهد این مدعا است. طوریکه از نامهای این دونه بزرگ هویدا ست کانال اولی با زور سر نیزه [کار بیگار] توسط امرای وقت حفر گردیده (با زور حفر گردیده) تا جهت معشیت سپاه، زمامداران و هالی منطقه مایحتاج اولیه تهیه گردید بعد از مرور سالیانی که مردم از حاصل اراضی تحت زراعت متمول گردیدند نهر دومی را با پرداخت اجوره و دستمزد احداث مینمایند یعنی با پرداخت زرکنده شده اراضی تحت آبیاری این نهرها هزاران هکتار زمین زراعتی را در بر میگرفت و محصولات زراعتی آن به اکناف اطراف منطقه ارسال میگردد که یکی از معمورترین شهرها توصیف میکنند به مرور زمان سیستم های آبیاری سربند ها و بند ای آبیاری به اثر جنگها، اهالی زراعت پیشه ترک دیار نمودند و از اثر عدم حفظ و مراقبت سربند ها از بین رفته سیستم های آبیاری توسط ریگ های روان و متحرک و سیلاب مدحش دریای هلمند تخریب گردیده و بستر دریا از سطح کانالها پائین افتیده که ساختن و اعمار مجدد آنها از قدرت و توان مردم بالا بود تا چارترک قریه و دیار نمودند و به مناطق همجوار مهاجر شدند.

د پانو شمیره: له 1 تر 4

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکنی د لیکنیزې بڼې پازوالی د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولی

اراضی تحت آبیاری این کانال هابصوت کل جزلایفک کشور افغانستان بود تا اینکه نسبت تعیین سرحد بین دوکشور اختلافات تبارز نمود. وکمیسونی برای تعیین سرحد تحمیلی برای افغانستان ازطرف انگلیس هاموظ گردیدکه در راس آن میجر جنرال سرفردریک جان گولد سمت قراردادداشت

(Goldsmid John Frederic Frederic Sir General)

وی فیصله بعمل آورد که اراضی جناح غرب دریای هلمند درین ساحه متعلق به ایران و اراضی جناح شرق متعلق به افغانستان باشد. این فیصله نا منصفانه یک قسمت از خاک افغانستان را جدا کرده به ایران سپرد. این فیصله که درسال ۱۸۷۲ صادر شد اما درقسمت حق آبه در آن زمان تصمیمی صورت نگرفت و مناقشات درباره حق آبه تا سال ۱۸۹۶ بالا گرفت درسال ۱۹۰۳ دوباره به حکمیت اوکرنیل هنری ماکماهون کرنیل Colonel Henry McMahon انگلیس مراجعه شد.

تعیین شدتا درمورد حکمیت کند به اساس فیصله وی دوباره قسمت مقدار دریای آب دریای هلمند در سر حد برای افغانستان و یک برسه حصه آن برای سیستان ایران پیشنهاد گردید اما ازطرف دولت افغانستان منظورنگردید و معضله لاینحل باقی ماند، اختلاف بالای حقایق بین دولتین ادامه پیدا کرد. در طول سال های متمادی مانند سال -۱۹۳۹-۱۹۴۹ ۱۹۳۰ توسط هئات مختلف مذاکرات و تلاشهای روی موضوع صورت گرفت اما موفقه کلی بدست نیامد بالاخره دولتین افغانستان و ایران جهت رفع دایمی کلیه اسباب اختلاف درمورد آب دریای هلمند و به منظور حفظ روابط حسنه تصمیم گرفتند تا معاهده ی استفاده از آب هلمند را نهائی سازند روی این ملحوظ کمیته از هر دو طرف تعیین گردید تاروی مواد این معاهده کار نمایند. از طرف افغانستان کمیته تحت ریاست مرحوم موسی شفیق صدراعظم افغانستان و از طرف دولت ایران کمیته ی به ریاست امیرعباس هویدا صدراعظم دولت ایران تعیین گردیدند ، بعد از مذاکرات و کارهای زیاد روی موضوع بالاخره با در نظر داشت همجواری و منافع مشترک هر دو طرف معاهده یی آماده امضا گردید. نا گفته نماند که گروهی از انجینران پروژه هلمند تحت نظر انجینر میر محمد اکبر رضا رئیس عمومی و والی ولایت هلمند که از انجینران ورزیده و با تحصیلات عالی درین رشته بودند در بخش تخنیکی تهیه ارقام و تحلیل مسایل هایدرا لوجیکی فعالیت می کردند

• بالاخره معاهده مذکور بین افغانستان و ایران توسط موسی شفیق صدراعظم افغانستان و امیرعباس هویدا صدراعظم ایران در تاریخ ۲۲ حوت سال ۱۳۵۱ مطابق ۱۲ مارچ ۱۹۷۳ به امضا رسید و موردتوشیح دولتین ایران و افغانستان قرار گرفت و به اساس قرارداد منعقدہ راجع به آب رود هلمند در سال نورمل و مافوق نورمل آبی که به دولت ایران داده شود بطور اوسط ۲۲ متر مکعب در ثانیه تعیین گردید و ۴ متر مکعب در ثانیه منحیث حسن نیت و علائق برادرانه از طرف افغانستان به ایران به گونه اضافه تحویل داده شود که مجموعاً ۲۶ متر مکعب در ثانیه حقایق ایران از رود هلمند می شود .

• قرار ماده اول جز (ج) این معاهده سال نورمل عبارت از سالی است که مجموع جریان آب از اول ماه اکتبرالی ختم ماه سپتامبر سال ما بعد در دستگاه اندازه گیری آب در منطقه (دهراود) ولایت اروزگان روی دریای هلمند بالاتراز موقعیت بند کجکی مقدار جریان آب (۵۶۶۱) میلیون متر مکعب اندازه گیری و محاسبه شده باشد .
در ماده پنجم معاهده گفته شده که « افغانستان موافقت دارد اقدامی نکند که ایران را از حقایق که درین معاهده تثبیت و محدود شده است بعضاً و یا کلاً محروم سازند و افغانستان با حفظ تمام حقوقی بر باقی آب دریای هلمند هر طور یکه خواسته باشند آنرا به مصرف برسانند ایران هیچ گونه ادعای بر آب هلمند بیشتر از مقداری که طبق معاهده تثبیت شده است ندارد حتی اگر مقادیر آب بیشتر از دلتا سفلای هلمند میسر هم باشد و مورد استفاده ایران قرار گیرد.»
اولین انکشاف زیربنائی در منطقه از طرف افغانستان ، حفر کانال نهر سراج بود که در سال ۱۹۰۵ به کمک دولت جاپان برای انکشاف زراعت از آب هلمند صورت گرفت ، بند ذخیره کجکی بالای دریای هلمند به ارتفاع (۹۰) متر و حجم ذخیروی (۱،۷) میلیارد مکعب در سال ۱۹۵۲ و بند ارغنداب بالای دریای ارغنداب در ولایت قندهار که بزرگترین معاون دریای هلمند است به ارتفاع ۵۰ متر و حجم ذخیروی ۴۷۸ میلیون متر مکعب در سال ۱۹۵۳ به کمک امریکا ساخته شد .

همزمان با شروع ساختمان های آبی افغانستان جانب ایران نیز به آغاز توسعه زیربنای آبی سیستان اقدام کرد. اجزای توسعه زیربنای آبی ایران شامل اعمار بند کهک که مسیر سیلاب ها را از شاخه اصلی رود هلمند به کانال آبیاری قلعه آس [برج اس=برج اسباب] تغییر داد و باعث تشکیل جهیل اشکین در اطراف قلعه کنگ گردید که در سالهای سیلابی گوره های (سد های خاکی) اطراف ولسوالی کنگ به اثر بلند رفتن سطح آب غلطیده و اراضی و قریه جات ولسوالی کنگ زیر آب میشد، چهار مخزن آبی بنام چاه نیمه، ۲۶ عدد بند کوچک و حفر نهر گل میراول ، نهر گل میرودم ، نهر نیاتک ، نهر شیردل و نهر جریکه بود.

ایران همیشه ادعا دارد که آب دریای هلمند نظر به معاهده سال ۱۹۷۳ کمتر به سمت ایران می رسد افغانستان ادعا دارد که ایران همیشه آب اضافه از متن قرارداد سال ۱۹۷۳ گرفته است. طبق راپور وزارت انرژی و آب افغانستان ، ایران بطور متوسط بین سالهای ۲۰۱۷-۲۰۱۱ در حدود یک میلیارد متر مکعب آب را بصورت خلاف از معاهده ۱۳۵۱ از دریای هلمند گرفته است. این در سالهای خشک سالی بوده از طرف دیگر در سه دهه اخیر که

افغانستان درگیر جنگهای داخلی بوده ایران از این بی سرنوشتی افغان ها استفاده کرده ذخایر بزرگ «چاه نیمه» ها را در جوار هامون ها اعمار نموده که باعث خشکیدن هامونها گردیده است. بطور نمونه ظرفیت ذخیره آبی ۴ عدد چانیمه های ایران را ۱۴۸۰ میلیون مترمکعب تخمین شده تقریباً برابر به یک و نیم چند حبابه ایران در یک سال است.

هامون های هلمند

هامون ها هلمند در سرحد میان افغانستان و ایران واقع شده است از چهار تالاب کم عمق تشکیل شده که عبارت اند از هامون صابری [سابوری] که عمیقترین شان است در قسمت شمال هامون پوزک به طرف شمال شرق هامون شاپور ویا اشکین و در قسمت جنوب تالاب مرکزی که بنام هامون هلمند یاد میشود . در زمان آب خیزی این هامون ها باهم متصل گشته و به صورت یک پارچه درمی آیند و وسیع ترین دریا چه آب شیرین در افغانستان و و ایران را زیر نام تالاب های می سازند. «گود زره» که کاملاً در خاک افغانستان موقعت دارد نیز بخشی از همین آب هاست که در زمان آب خیزی از طریق رود شیله وارد گودزره می گردد و وسعت این هامون ها در زمان آب خیزی تقریباً به ۳۲۰۰ کیلو مترمربع میرسد.

تالاب های هلمند چراگاه و مهمترین منبع مواد غذایی برای حیوانات اهلی منطقه بوده و همچنان جهت ماهیگیری از آن استفاده بعملی آید اما مهمتر از همه کاشیانه و مهد پرورش و بود باش انواع و اقسام طیور و پرندگان مهاجر در منطقه بود و در حدود ۱۴۰ نوع پرنده سالانه در آنجا می آمدند که بعضاً در فصل زمستان در آنجا زندگی میکردند ، اما بعد از سال ۱۹۹۸ بدین طرف نسبت خشک سالی متواتر از یک سو و از سوی دیگر پمپ کردن آبهای سطحی و زیر زمینی هامون ها از طرف دولت ایران به ذخایر مصنوعی چاه نیمه ها که ظرفیت آنها در ابتدا در حدود ۷۰۰ میلیون مترمکعب بود و فعلاً به بیش از ۱۵۰۰ میلیون مترمکعب رسیده هامون ها را خشک کرده که در نتیجه چراگا های طبیعی اهالی که منبع مهم اقتصادی برای مردم محل بود از بین رفته است. این هامون ها از نقطه نظر ایکولوژی اهمیت خاص دارد وجود ماهی درین تالاب های طبیعی به گونه گزارش داده شده که از جمله ۱۵ نوع آن بومی و ۱۰ نوع آن توسط ایران وارد تالاب شده تخمین می شود که در سال سیر آبی در حدود ۳۴۶۸۰ تن ماهی در سال بدست می آید. همچنان تقریباً ۱۸۲ انواع مختلف و ۲۳ نوع حیوانات پستاندار و تقریباً ۳۷ نوع خزندگان مختلف انواع و اقسام گیاه ها و اشجار درین تالابها وجود دارد. گرچه در سال ۲۰۰۳ و سالهای بعدی بارندگی هم زیاد بود و سالهای پرباری هم داشتیم اما باز هم هامون ها احیا نگردید زیرا آب به ذخایر چاه نیمه ها انتقال میگردد و توسط آن بر علاوه از آنکه اراضی به مراتب بیشتری که سهمیه ایران به آن طبق معاهده بود تحت زراعت قرار داده یک مقدار اضافی آب به زاهدان که در حدود ۲۰۰ کیلو متر دورتر از زابل قرار دارد به ارتفاع ۱۸۰۰ متر پمپ میگردد حتی گفته می شود که قسمت آن توسط پائیب لاین از تحت خلیج فارس به شیخ نشین های خلیج صادر می گردید.

تا جاییکه راپورها و اسناد رسمی دست داشته شعبات مسئول دولت افغانستان نشان میدهد دولت های افغانستان در هر دوره راجع به تطبیق معاده تقسیم آب هلمند بین ایران و افغانستان سخت پا بند و فادار بوده است . در بین سالهای ۱۳۶۰-۱۳۵۰ که مرحوم داکتر ناصر عمر [کشاورز] به حیث رئیس عمومی وادی هلمند و ارغنداب بودند و اینجانب در راس یک شعبه که مسئولیت کنترل و بند کجکی و بند ارغنداب که بزرگترین معاون دریای هلمند است با ریکارد اندازه گیری گنج جریان آب دریا هلمند در (دهرود) را داشت ایفای وظیفه می کردم. خوب بیاد دارم که اکثر "مسئولین دولت ایران بطور حق و نا حق به وزارت خارجه افغانستان مراجعه می نمودند و از کمی آب شکایت می کردند. آن مقام به ریاست عمومی هلمند راجع و بالاخره اینجانب مورد استنطاق قرار می گرفتم به جریب کامل گفته می توانم که بالا تر از ۷۰ فیصد ادعای شان بجا نبود.

بر همه معلوم است که با بقدرت رسیدن مجاهدین در افغانستان در سال ۱۹۹۲ متأسفانه هیچ فعالیتی در انکشاف زیربنای منابع آبی در افغانستان صورت نگرفت و همه فعالیت های زراعی و مالداری درهم پاشیده بود فعالیت های بند کجکی با توربین دستگاه برق با وال های تونل آبیاری صدمه دیده بود . سریند کانال نهر بغرا ، نهر شمالان ، نهر درویشان و نهر سراج به شمول بند ارغنداب و کانال ظاهر شاهی قندهار صدمه دیده و اکثر از کنترل و مدیریت آب ناتوان شده بودند. تمام آبهای دریا های هلمند ، ارغنداب ، دریای ادرسکن ، فرا رود ، خوسپاس و خاشرود سالهای متمادی که افغانستان درگیر جنگهای خانمان سوز بود تمام آبهای متذکره بطرف مملکت همسایه غربی ما جریان داشت . موضوع دیگر این است معاهده سال ۱۹۷۳ بین ایران و افغانستان تنها درباره آب هلمند است اما درباره اب دریای دیگر مانند دریای ادرسکن که بنام دریای شنیندند نیز زیاد می شود که جریان سالانه آب آن در حدود ۲۱۰ میلیون مترمکعب تخمین می شود از قسمت ولسوالی لاش و جوبین ولایت فراه به هامون صابری میریزد، دریای فراه رود که حجم اوسط سالانه در حدود ۱۲۵۰ میلیون مترمکعب تخمین میگردد در ولسوالی بالا بلوک رود زمردان یکجاشده در هامون صابری منتهی می گردد.

رود خاسپاس از کوه های سیاه بند ولسوالی گلستان شروع در جنوب غربی سلطان بگوا با چند رود بار موسمی یکجا به هامون پوزک میریزند. جریان اوسط سالانه ۴۰ میلیون مترمکعب تخمین نموده اند دریای خاشرود که حجم

اوسط جریان سالانه ۱۷۰ میلیون مترمکعب تخمین گردیده ازکوه سنگ در ولسوالی پرچمن ولایت فراه شروع و بالا خره به هامون پوزک میریزد. مجموع آبیکه سالانه این رودخانه هابه هامون ها میریزد ۱۶۷۰ میلیون مترمکعب تخمین گردیده تماما توسط دولت ایران مورد استفاده قرار گرفته درچاه نیمها ذخیره میگردد وسبب خشکیدن هامون ها می گردد .

اسناد وشواهد نشاندهنده حقایق ذیل است:

رئیس جمهوری اسبق ایران آقای حسن روحانی درکنفرانس بین المللی مقابله باباد گرد و غبارکه که روز دوشنبه ۲ جولای سال ۲۰۱۷ میلادی درتهران برگزار شده بودگفت " نمی توانیم دربرابر آنچه محیط زیست ما را تخریب می کند بی تفاوت باشیم ازجمله احداث سد سازی درافغانستان و ترکیه ، احداث سد های متعدد درافغانستان و بند های کجکی ، بند کمال خان وسد سلما و دیگر بند ها در شمال و جنوب افغانستان تاثیر گذار است."

یحیی صفوی مشاورنظامی رهبر جمهوری اسلامی ایران درروز سه شنبه ۲۷ فبروری ۲۰۱۸ درکنفرانس " دیپلماسی آب و فرصت های هیدروپولیتیک غرب آسیا " که درتهران برگزار شده بود گفت : افغانستان درآینده شاید "سرمناشا مناقشات آبی با ایران باشد."

محمد جواد ظریف وزیرخارجه سابقه ایران به شبکه سوم تلویزیون دولتی ایران (فعلا خورشید) بروز یکشنبه ۲۶ اگست ۲۰۱۸ میلادی گفت "کشورش از اهرم های مختلف برای حل اختلافات بر سر حقایق رود هیرمند با افغانستان استفاده خواهد کرد شاید هفته ای نباشد که در مورد مساله آب هیرمند صحبت نکنیم ولی برای رسیدن به توافق جامع وقت بیشتر نیاز است او در پاسخ به سوال رضا رشدپور مجری تلویزیون که در قضیه آب هیرمند از پس افغانستان بر نمی آیم ؟ آقای ظریف گفت : چرا برمی آیم ما می توانیم از اهرم های مرادات مرزی، مهاجرین افغان ، موضوع مواد مخدره و تجارت افغانستان استفاده کنیم جواد ظریف همچنین افزود که با وجود یکه در مورد حقایق ایران از رودخانه هیرمند در سال ۱۹۷۳ معاهده ای میان دو کشور امضا رسید اما جریان آب این رود خانه به ایران بصورت منظم صورت نمی گیرد .»

گل محمد خلمی وزیر انرژی و آب افغانستان در واکنش به این اظهارات جوادظرف اعلام کرد که تقسیم آب هلمند بین ایران و افغانستان به اساس معاهده ۱۹۷۳ موضوع حل شده است ایران از حقی که برایش تعیین شده نه تنها کمتر بلکه بیشتر نیز گرفته است .

ماخذ ومراجع :

1. انکشاف منابع آبهای افغانستان و چالشهای آن " تالیف انجینیر محمد قسیم نعیمی"
2. مسله آب وروابط افغانستان و ایران " مقاله داکتور فاروق اعظم"
3. یاد داشتهای شخصی